तद्भेदानाह—

मुख्यार्थस्येतराक्षेपो वाक्यार्थेऽन्वयसिद्धये ।
स्यादात्मनोऽप्युपादानादेषोपादानलक्षणा ॥ ६ ॥

तदा 'निषङ्गे सायकाः सन्ति' इत्यत्र लक्षणापत्तेर्दोषो द्रष्टव्यः । 'षो अन्तकर्मणि' इत्यस्माण्ण्वुल्प्रत्ययनिष्पन्नस्य सायकशब्दस्य विनाशाभावकालेऽपि प्रयोगादिति । लक्षणायाः सामान्यलक्षणमुक्त्वा विशेषलक्षणमाह—**मुख्यार्थस्येति** । [1]अत्रापि यथेत्यध्याहार्यम् । तृतीयार्थे षष्ठी । **[2]वाक्यार्थ इति** । सप्तम्यर्थो घटकत्वम् । [3]तथा च मुख्यार्थस्य वाक्यार्थघटकान्वयबोधाय यया वृत्त्या वाक्यार्थे समभिव्याहृतपदार्थे आत्मनोऽविकारादन्यस्याप्यन्वयसिद्धये अन्वयबोधाय मुख्यार्थेन इतरस्य शक्यतावच्छेदकातिरिक्तधर्मावच्छिन्नस्य आक्षेपः प्रत्यायनम् । एषोपादानलक्षणा स्यादित्यर्थः । संज्ञाबीजमाह—**आत्मनोऽपीति** । मुख्यार्थस्यापीत्यर्थः । **उपादानात्** [4]प्रत्यायनात् । [5]मुख्यार्थविषयिणी प्रतीतिरुपादानम्, तद्धेतुर्लक्षणा उपादानलक्षणा । यद्वा, उपादीयते स्वार्थो गृह्यतेऽनेनेत्युपादानम्, तन्नाम्नी लक्षणा उपादानलक्षणा । '[6]उपादानं लक्षणं च' इति काव्यप्रकाशे नाम व्यक्तम् । अत्र

१. 'अत्रापि यथेत्यध्याहार्यम्' इति पुस्तकान्तरे नास्ति. २. 'वाक्यार्थ इति' इति पुस्तकान्तरे नास्ति. ३. पुस्तकान्तरे 'तथा च–' इत्यादिः '—एषोपादानलक्षणा स्यादित्यर्थः' इत्यन्तः पाठो न दृश्यते, किंतु तत्र 'वाक्यार्थघटकस्यान्वयोपपत्तये मुख्यार्थेन इतरस्य मुख्यार्थसंबन्धिन आक्षेपो झटित्युपस्थितिर्यया सा उपादानलक्षणेत्यर्थः । अत्र मुख्यार्थस्योपयोगित्वं स्वबाधसंबन्धज्ञानाभ्यामेव' इति पाठभिदोपलभ्यते. ४. 'अपरित्यागात्' इति पुस्तकान्तरे. ५. 'मुख्यार्थ–' इत्यादिः '—यद्वा' इत्यन्तः पाठः पुस्तकान्तरे नास्ति. ६. एकस्मिन्पुस्तके "उपादानं लक्षणं चेत्युक्ता शुद्धैव सा द्विधा' इति काव्यप्रकाशे तन्नाम । अत्र वाक्यार्थ इत्यनेन तात्पर्यविशेषो वाक्यार्थो ग्राह्यः, अन्यथेदमनर्थकम्, तेन 'छत्रिणो यान्ति' इत्यत्र 'छत्रिगमनकर्तृत्वरूपवाक्यार्थस्य घटकोभयान्वयबोधाय मुख्यार्थस्याक्षेपो युज्यते । 'कदली कदली–' इत्यादावुपादानलक्षणासंग्रहाय शक्यतावच्छेदकातिरिक्तेति । अत्र क्वचिन्मुख्यार्थ एव धर्मान्तरेण प्रतीयते । यथा—'कदली कदली–' इत्यादौ । अत्र द्वितीयकदलीपदं शैत्यरूपधर्मान्तरेण कदलीमेव बोधयति । क्वचिन्मुख्यार्थस्तद्भिन्नश्च धर्मान्तरेण प्रतीयते । यथा—'काकेभ्यो रक्ष्यतामन्नम्' इत्यत्र काकपदेनान्नोपघातकत्वेन काककुक्कुरमार्जारा लक्ष्यन्ते । अत्र प्रयोजनाभावाद्रूढिः । 'छत्रिणो यान्ति' इत्यादौ छत्रिसार्थवाहित्वेन छत्रिणस्तद्भिन्नाश्च प्रतीयन्ते । छत्रिणां बाहुल्यमप्यत्र प्रयोजनम् । क्वचिन्मुख्यार्थविशिष्टः प्रतीयते । यथा—'श्वेतो धावति' 'कुन्ताः प्रविशन्ति' इति । ननु 'काकेभ्यो रक्ष्यतामन्नम्' इत्यादावन्वयानुपपत्तिरेव नास्ति कथं लक्षणेति चेत् । न । तात्पर्यविषयस्यान्वयस्य काकत्वरूपशक्यतावच्छेदकेनानिर्वाहः स्फुटः । एवमन्यत्रापि । अनयोर्हीति । एतत्सिद्धये स्वस्य प्रकारतयान्वयसिद्धये । आक्षिप्यन्ते स्वसंपर्किपदैः प्रत्याय्यन्ते । मुख्यार्थस्योपयोगित्वान्वयानुपपत्तिज्ञानेन स्वसंबन्धित्वज्ञानेन च संभवति । अत्रेदमवधेयम्—'श्वेतो धावति' इत्यादावितराक्षेपेऽपि श्वेतस्य गुणतया क्रियावैशिष्ट्यरूपकर्तृत्वस्यापि बाध इति । तस्योपलक्षणरूपप्रकारतयैव बोधः । 'यष्टयः प्रविशन्ति' इत्यादौ यष्टीनां क्रियासंभवाद्विशेषणतया बोधः । कृत्रिमत्वरूपकर्तृत्वपक्षे तूभयत्रैव तद्बाधाद् द्वयोरेवोपलक्षणत्वेन प्रकारत्वमिति प्रयोजनीभूतज्ञानविषयः । एवमन्यत्रापि । अस्याः संज्ञान्तरमाह—'इयमेवेति । अजहदलक्षणत्वं स्वार्थो याम् । 'गां बध्नीयात्' इत्यादौ नोपादानलक्षणोदाहर्तव्या । रूढिप्रयोजनाभावात् । किंत्वाक्षेपादेव व्यक्तेस्तत्र लाभः । न चात्र प्रयोगप्राचुर्यरूपा रूढिरस्तीति वाच्यम् । लक्ष्यार्थविनिर्मोकेण शक्यार्थे प्रयोगार्हस्य शब्दस्य लक्ष्यार्थे प्रयोगप्राचुर्यं रूढिरिति विवक्षणात् । अन्यथा 'जात्या व्यक्तिराक्षिप्यते' इति प्राचीनप्रवादविलयः स्यात् ॥" इति पाठो दृश्यते.